

EVROPSKÁ ŠKOLNÍ STUDIE O ALKOHOLU A JINÝCH DROGÁCH (ESPAD) 2015

Toto číslo Zaostřeno přináší přehled hlavních zjištění a trendů v oblasti užívání návykových látek a dalších forem rizikového chování u české mládeže zjištěných prostřednictvím Evropské školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD) v roce 2015. Studie ESPAD je důležitým zdrojem informací o užívání návykových látek mezi evropskými školáky již od r. 1995, a je proto nedocenitelná pro sledování trendů v čase. Použití standardizovaných metod a nástrojů na reprezentativních souborech studentů ve věku 15–16 let poskytuje vysoce kvalitní porovnatelné údaje mezi jednotlivými zeměmi. V r. 2015 se konala již šestá vlna studie, zúčastnilo se jí 35 zemí včetně ČR.

Obsah

Studie ESPAD

Kouření cigaret a konzumace alkoholu

Zkušenosti s užitím nelegálních drog

Dostupnost návykových látek a subjektivní vnímání rizik

Gaming a gambling

Trávení volného času

Mezinárodní srovnání

NÁRODNÍ ÚSTAV DUŠEVNÍHO ZDRAVÍ

Toto číslo Zaostřeno vzniklo ve spolupráci s Národním ústavem duševního zdraví (NUDZ) s podporou projektu číslo LO1611 za finanční podpory MŠMT v rámci programu NPU I.

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

EVROPSKÁ UNIE
EVROPSKÝ FOND PRO REGIONÁLNÍ ROZVOJ
INVESTICE DO VAŠÍ BUDOUCNOSTI

OP Výzkum a vývoj
pro inovace

Studie ESPAD

Informace o studii

> Mezinárodní projekt ESPAD (Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách) je největší celoevropskou studií zaměřenou na zjištění rozsahu užívání návykových látek u dospívajících. Projekt je realizován každé 4 roky od roku 1995, v roce 2015 tak proběhla již šestá vlna studie.

Hlavním cílem projektu ESPAD je podat přehled o rozsahu užívání legálních a nelegálních drog mezi mládeží a porovnat ji se situací v ostatních evropských zemích. Dalším cílem projektu je sledovat trendy ve vývoji situace od roku 1995 a analyzovat základní kontextové vztahy u vybraných indikátorů návykového chování (Hibell, 2014). Výsledky zjištěné ve studii ESPAD slouží dlouhodobě také pro evaluaci strategií protidrogové politiky na evropské i národní úrovni a přípravu akčních

plánů, které definují konkrétní opatření v oblasti prevence a léčby užívání návykových látek (Hibell, 2013).

Význam projektu spočívá ve vysoké míře srovnatelnosti výsledků mezi evropskými zeměmi, které je dosaženo důsledným dodržováním jednotné výzkumné metodologie ve všech zemích zapojených do projektu. Jednotná metodologie se týká cílové skupiny, konstrukce výběrového souboru, administrace sběru dat na školách, dotazníkového formuláře a přípravy datového souboru. Projekt na mezinárodní úrovni koordinuje dlouhodobě od počátku 90. let Švédská rada pro alkohol a jiné drogy (CAN), od roku 2008 je do koordinace projektu více zapojeno také Evropské monitorovací centrum pro drogy a drogovou závislost (EMCDDA), které podporuje

zapojení nových evropských zemí do projektu, podílí se na zpracování dat a přípravě mezinárodních výstupů projektu.

Projekt ESPAD je postaven na principu dobrovolné spolupráce vybraných expertů v jednotlivých zemích, které se studie účastní. Za dodržování jednotných principů projektu, sběr dat a odevzdání výstupů jsou v jednotlivých zemích zodpovědní tzv. národní koordinátoři projektu, kteří jsou současně zodpovědní za finanční zajištění projektu z národních zdrojů. V České republice projekt ESPAD zajišťuje dlouhodobě Psychiatrické centrum Praha, od roku 2015 transformované do Národního ústavu duševního zdraví. Od roku 2003 je do realizace projektu zapojeno také Národní monitorovací středisko pro drogy a závislosti – a projekt je financován

z rozpočtu Úřadu vlády České republiky. Od roku 2003 jsou pravidelně vydávány výzkumné zprávy s podrobnými výsledky české části studie (Csémy et al., 2006, Csémy et al., 2009, Chomynová et al., 2014).

Cílová skupina

Cílovou skupinou studie ESPAD jsou studenti ve věku 15–16 let, resp. studenti, kteří v roce realizace studie dosáhnou 16 let. V roce 2015 se tedy jednalo o kohortu studentů narozených v roce 1999. Vzhledem k odlišnostem ve vzdělávacím systému jednotlivých evropských zemí probíhá sběr dat v různých ročních škol – výběrový soubor škol je v každé zemi konstruován individuálně tak, aby v maximální možné míře pokryl cílovou skupinu respondentů. V České republice byli respondenti

Hlavní trendy v užívání návykových látek mezi 16letými v letech 1995–2015

- > **Ve srovnání s rokem 2011** došlo k výraznému poklesu prevalence kouření cigaret u 16letých, a to jak u jednorázových zkušeností s cigaretami, tak k poklesu prevalence denního kuřáctví i silného kouření (tj. kouření 11 a více cigaret denně). Výraznější pokles byl zaznamenán u chlapců, rozdíly mezi chlapci a dívkami se vyrovnávají.
- > **Mezi roky 2011 a 2015** došlo k výraznému poklesu uváděné konzumace alkoholu, a to k poklesu jak u zkušeností s konzumací alkoholu, tak u rizikové konzumace alkoholu. U všech sledovaných ukazatelů byl zaznamenán pokles u chlapců i u dívek, v případě časté konzumace alkoholu došlo k poklesu u všech druhů alkoholických nápojů. Preferovaným nápojem mezi 16 letými zůstává dlouhodobě pivo, za ním následují destiláty. 3/4 těch, co konzumovali alkohol v posledních 30 dnech, ho pili v hospodě, restauraci, baru nebo na diskotéce.
- > **V roce 2015** pokračoval nárůst průměrného věku první zkušenosti s cigaretou a alkoholem pozorovaný již mezi roky 2007 a 2011. Konzumace návykových látek se tak posouvá do vyššího věku, a to i u konopných drog.
- > **V roce 2015** pokračoval pokles zkušeností mládeže s nelegálními drogami, který byl zjištěn již mezi roky 2007 a 2011. Pokles zkušeností byl zaznamenán u všech sledovaných nelegálních drog včetně konopných látek. K významnému poklesu zkušeností s užitím konopných látek došlo u chlapců, u dívek se situace v posledních letech nezměnila a zdá se, že dříve pozorovaný vzorec, kdy vyšší výskyt užívání konopných látek vykazovali chlapci, se mění a rozdíly mezi chlapci a dívkami se vyrovnávají.
- > **Při bližším pohledu na změny ve frekvenci užívání konopných látek v horizontu posledních 12 měsíců** je patrné, že podíl těch, kteří konopné látky užili v posledním roce jednou nebo dvakrát, je dlouhodobě stabilní, zatímco v případě opakovaného užívání (frekvence 6krát a častěji) je možné sledovat pokles.
- > **V evropském kontextu** jsou zkušenosti českých 16letých nadprůměrné, zejména se to týká celoživotních zkušeností s užitím legálních a nelegálních drog. Na předních místech jsou ve výskytu kouření cigaret a konzumace alkoholu
- v posledních 30 dnech a ve zkušenostech s legálními látkami ve věku do 13 let. V oblasti nelegálních drog mají čeští 16letí nejvyšší výskyt užití konopných látek v životě i v posledních 12 měsících. Zkušenosti s užitím jiných než konopných drog jsou u českých studentů srovnatelné s průměrem evropských zemí.
- > **Rozsah užívání návykových látek se nadále liší s ohledem na typ studované školy** – vyšší výskyt užívání legálních i nelegálních drog, a to téměř dvojnásobně vyšší oproti studentům ostatních typů škol, vykazovali studenti středních škol bez maturity a odborných učilišť.
- > **Subjektivně vnímaná dostupnost cigaret a alkoholu** zůstává dlouhodobě vysoká, a to i přesto, že se jedná o látky, které by šestnáctiletým studentům neměly být volně dostupné. Dostupnost konopných látek se snižuje již od roku 2007, což je zcela v souladu s trendy klesající prevalence zkušeností s užitím konopných látek. V případě pervitinu a extáze byl po předchozím poklesu subjektivně vnímané dostupnosti (u extáze od roku 2003 a u pervitinu od roku 1999) zaznamenán opětovný nárůst, což lze označit za varovný trend.
- > **Příležitostné kouření cigaret a přiměřené pití alkoholu**, stejně jako experimentální a příležitostné užívání konopných látek nepovažují čeští šestnáctiletí za příliš zdravotně rizikové. V dlouhodobém horizontu (od roku 2007) narůstá podíl respondentů, kteří vnímají zdravotní rizika spojená s intenzivním kouřením a intenzivní konzumací alkoholu. Na druhou stranu klesl podíl studentů, kteří považují za velké riziko experiment s konopnými látkami a pervitinem.
- > **Podíl šestnáctiletých studentů, kteří uvádí, že se ve volném čase věnují čtení knížek, koníčkům a aktivně sportují**, je relativně stabilní. Od roku 2003 se prakticky nezměnil ani podíl studentů, kteří ve volném čase hrají počítačové hry. Od roku 2003 se výrazně zvýšil podíl dospívajících, kteří tráví volný čas surfováním na internetu, a naopak od roku 2011 došlo k poklesu podílu studentů, kteří tráví volný čas s přáteli chozením venku jen tak pro zábavu (po nákupních centrech, po ulici nebo tráví čas v parku, na hřištích apod.), a k výraznému poklesu těch, kteří chodí večer ven za zábavou (tj. na večírky, diskotéky nebo do kaváren).

narození v roce 1999 převážně studenty 1. ročníků středních škol, ovšem vzhledem k tomu, že část z nich stále navštěvovala 9. ročník základní školy, byly do výběrového souboru zahrnuty v odpovídajícím poměru také základní školy. Cílem mezinárodní studie je získat reprezentativní vzorek 16letých studentů na národní úrovni – s ohledem na zajištění reprezentativity je doporučen minimální vzorek 2400 respondentů.

Výběr škol

Výběr škol v České republice je založen na metodě víceetapového stratifikovaného náhodného výběru základních a středních škol tak, aby zastoupení studentů ve vybraném vzorku odpovídalo zastoupení studentů v ČR s ohledem na kraj a typ studované školy. Celkem bylo pro studii v roce 2015 vybráno celkem 218 škol. V jednotlivých základních školách byly náhodně vybrány dvě třídy z 9. ročníku, ve středních školách vždy jedna třída z 1. ročníku. Z vybraných a oslovených škol se odmítlo zúčastnit 41 škol, byly tedy nahrazeny geograficky nejbližší školou stejného typu. Výsledný soubor tvořilo 215 škol, do analýzy dat bylo zahrnuto 208 škol a 309 tříd.

Výskyt rizikového chování mezi 16letými v roce 2015 v číslech

66 % šestnáctiletých studentů někdy v životě kouřilo cigarety, **29,9 %** kouřilo v posledních 30 dnech

16,4 % okouří denně, **4,5 %** kouří denně 11 a více cigaret

95,8 % studentů ochutnalo v životě alkohol, v posledních dnech pilo alkohol **68,5 %**

41,9 % pilo v posledních 30 dnech 5 a více sklenic alkoholu při jedné příležitosti, pití nadměrných dávek 3krát a častěji v posledních 30 dnech uvedlo **12,1 %** studentů

Průměrný věk první zkušenosti s cigaretou dosahoval **11,9 let**, průměrný věk konzumace první sklenice alkoholu **12,6 let**

37,4 % studentů vyzkoušelo v životě nějakou nelegální drogu, nejčastěji (**36,8 %**) konopné látky

2,7 % vyzkoušela extázi, **3,8 %** LSD a halucinogeny, **3,3 %** halucinogenní houby, **1,4 %** pervitin, **1,4 %** kokain a méně než **1,0 %** ostatní nelegální drogy

Průměrný věk první zkušenosti s konopnými látkami dosahoval **14,5 let**

Více než **80 %** šestnáctiletých si dokáže snadno obstarat cigarety a pivo, **50 %** studentů si snadno obstará jiný druh alkoholu a konopné látky

27,6 % studentů hraje denně nebo téměř denně počítačové hry, **83,9 %** denně surfuje na internetu

41,5 % studentů stráví v běžný všední den na internetu 4 a více hodin, **53,4 %** pak 4 a více hodin o víkendu

9,1 % studentů hrálo v posledních 12 měsících hazardní hry, odhadem je mezi šestnáctiletými přibližně **2,7 %** v riziku vzniku problémového hráčství

Administrace sběru dat

Data byla sbírána vždy v celých třídách bez ohledu na rok narození respondentů. Sběr dat probíhal formou skupinově administrovaných papírových dotazníků, které po vyplnění studenti vložili do neoznačených obálek a odevzdali tazateli výzkumné agentury. Důraz byl při sběru dat kladen na anonymitu odpovědí, nebyly zjišťovány žádné osobní údaje respondentů, které by je mohly později identifikovat. V průběhu

Historie projektu ESPAD v Evropě

Studie ESPAD byla poprvé realizována pod záštitou Pompidou Group Rady Evropy v roce 1995 jako školní dotazníkové šetření ve 26 evropských zemích. V 80. letech 20. století bylo v evropských zemích realizováno málo studií zaměřených na hodnocení rozsahu užívání návykových látek – šlo často o studie jednorázové, zaměřené na různé cílové skupiny, realizované v různém časovém období a za použití různého dotazníku, což neumožňovalo vzájemné porovnání výsledků. Pompidou Group iniciovala vznik pracovní expertní skupiny, jejímž cílem byla standardizace definic a indikátorů měření prevalence užívání návykových látek a příprava jednotného dotazníku, který byl pilotně ověřován v letech 1986–1988 v 8 evropských zemích. V roce 1994 proběhlo ve spolupráci Švédské rady pro alkohol a jiné drogy (CAN) a Pompidou Group Rady Evropy 1. setkání expertů (později národních koordinátorů) z 26 zemí, které se rozhodly zapojit do projektu ESPAD.

Druhá vlna studie proběhla v roce 1999 a zúčastnilo se jí již 30 zemí. V letech 2003 a 2007 se do projektu zapojilo shodně 35 zemí. Do sběru dat v roce 2011 se zapojilo 39 evropských zemí a v roce 2015 celkem 35 zemí. Pouze 21 zemí se zúčastnilo všech šesti vln sběru dat.

Evropské srovnání vycházelo v prvních třech vlnách studie z výsledků poskytnutých jednotlivými zeměmi prostřednictvím standardizované zprávy (tzv. country report). Od roku 2007 jsou pro evropské srovnání jednotlivými zeměmi poskytovány datové soubory v jednotném formátu do společné databáze. Jednotná evropská databáze poskytuje více možností pro další srovnávací analýzy vzhledem k tomu, že jednotlivé proměnné jsou ve všech zemích definovány jednotně a data jsou jednotně čištěna a zpracována.

Evropská databáze slouží primárně pro účely vydání mezinárodní zprávy projektu ESPAD, která přináší základní přehled výsledků studie v jednotlivých zemích, mezinárodní srovnání vybraných indikátorů a hodnocení trendů ve vývoji situace v Evropě. Mezinárodní zprávy jsou pravidelně vydávány již od roku 1995 (Hibell et al., 1997, Hibell et al., 2000, Hibell et al., 2004, Hibell et al., 2009, Hibell et al., 2012). Po vydání mezinárodní zprávy slouží databáze pro výzkumné účely národním koordinátorům a v další fázi také pro výzkumné a studijní účely dalších zájemců o analýzu problematiky, kterou ESPAD pokrývá.

Projekt ESPAD má internetové stránky www.espad.org, kde jsou k dispozici podrobné informace o projektu, jeho metodologii, dotazníkové formuláře z jednotlivých let, mezinárodní zprávy a přehled dalších výstupů, např. článků v odborných časopisech nebo národních zpráv.

sběru dat ve třídě vyplňoval tazatel ve spolupráci s pedagogem Zprávu o provedení sběru dat ve třídě (tzv. Classroom Report). V České republice probíhal sběr dat do roku 2011 ve spolupráci s agenturou INRES-SONES, v roce 2015 byla sběrem dat pověřena agentura FOCUS.

Kontrola, čištění a analýza dat

Celkem bylo v ČR v roce 2015 sesbíráno 6707 dotazníků. Pro účely mezinárodního srovnání vybraných indikátorů a hodnocení trendů ve vývoji situace v Evropě jsou data povinně odevzdávána v podobě datového souboru v jednotně definovaném formátu. Data z jednotlivých zemí byla sloučena do jednotné evropské databáze a jednotně kontrolována a čištěna tak, aby byly dodrženy stejné principy při vyřazování neúplně vyplněných dotazníků, vyřazování respondentů s nadprůměrným podílem nevyplněných otázek a respondentů s velkým podílem extrémních odpovědí, a při práci s chybnými hodnotami.

Po kontrole a čištění dat na národní i mezinárodní úrovni tvořilo výsledný výběrový soubor celkem 6151 respondentů. Pro analýzu na národní i mezinárodní úrovni byli dále vybráni jen respondenti narození v roce 1999. V roce 2015 tvořilo výběrový soubor celkem 2738 studentů narozených v roce 1999. Pro zachování reprezentativity vzorku s ohledem na typ studované školy byl datový soubor opatřen vahami.

Vzhledem k tomu, že studie ESPAD v r. 2015 přinesla v ČR poměrně překvapivé výsledky, byla na jaře 2016 (tedy přibližně rok po sběrné fázi studie ESPAD 2015) realizována tzv. validizační studie s cílem ověřit výsledky zjištěné ve studii ESPAD 2015 – blíže viz Rámeček Validizační studie 2016.

Kouření cigaret a konzumace alkoholu

Kouření cigaret

> Zkušenost s kouřením cigaret mělo podle výsledků studie v roce 2015 celkem 66,1 % šestnáctiletých (65,2 % chlapců a 66,9 % dívek). Kouření v posledních 30 dnech uvedlo 29,9 % studentů, častěji šlo o dívky (27,4 % chlapců a 32,2 % dívek). Mezi chlapci bylo v roce 2015 celkem 15,3 % denních kuřáků, u dívek byla prevalence denního kouření 17,5 % – tabulka 1. Celkem 4,5 % dotázaných uvedlo kouření 11 a více cigaret denně (4,3 % chlapců a 4,5 % dívek).

Ve srovnání s rokem 2011 došlo k výraznému poklesu prevalence kouření cigaret u 16letých, a to jak u jednorázových zkušeností s cigaretami, tak k poklesu prevalence denního kuřáctví i silného kouření (tj. kouření 11 a více cigaret denně) – graf 1.

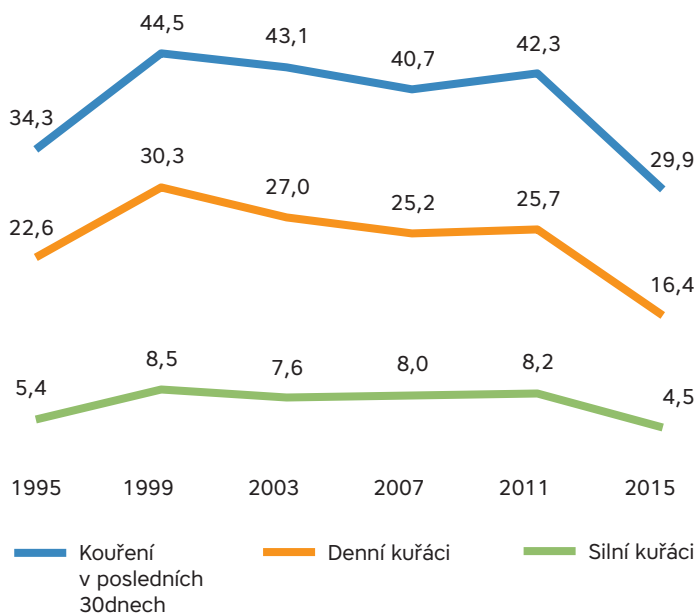
TABULKA 1

Frekvence kouření cigaret v posledních 30 dnech, rok 2015, v %

Kouření v posledních 30 dnech	Chlapci	Dívky	Celkem
Nekouřil/a	72,6	67,8	70,2
Méně než 1 cigaretu za týden	5,9	5,1	5,5
Kouřil/a, ale ne denně	6,1	9,7	7,9
1-5 cigaret denně	6,0	6,6	6,3
6-10 cigaret denně	5,1	6,3	5,7
11-20 cigaret denně	2,7	2,2	2,5
Více než 20 cigaret denně	1,6	2,3	2,0

GRAF 1

Vývoj prevalence kouření v posledních 30 dnech v letech 1995–2015, v %

Konzumace alkoholu

Alkohol v životě pilo 95,8 % dotázaných, přibližně 42,5 % (48,2 % chlapců a 37,1 % dívek) lze považovat za pravidelné konzumenty alkoholu (pili alkohol více než 20krát v životě). V posledních 30 dnech pilo alkohol 68,4 % studentů, s frekvencí 6krát nebo vícekrát (tj. minimálně 1 týdně nebo častěji) konzumovalo alkohol 14,8 % studentů – tabulka 2.

TABULKA 2

Frekvence konzumace alkoholu v posledních 30 dnech, rok 2015, v %

Konzumace alkoholu v posledních 30 dnech	Chlapci	Dívky	Celkem
Ani jednou	30,1	33,0	31,6
1-2krát	33,0	39,6	36,4
3-5krát	18,6	16,1	17,3
6-9krát	8,2	7,3	7,7
10-19krát	6,7	2,6	4,7
20-39krát	2,1	1,1	1,6
40 a vícekrát	1,3	0,3	0,8

Pravidelnou konzumaci piva (nejméně jednou týdně nebo častěji) uvedlo 15 % dotázaných, 8 % uvedlo konzumaci destilátů, 4 % pravidelnou konzumaci vína. Pravidelné pití alkopops, tj. mixovaných drinků na bázi piva nebo destilátů s ovocnou chutí (např. Frisco) uvedlo 5,5 % studentů, 3,1 % uvedlo pravidelnou konzumaci cideru (tj. kvašeného moštu s obsahem alkoholu).

Ukazatelem rizikové konzumace alkoholu je výskyt pití nadměrných dávek alkoholu, definovaného jako pití 5 a více sklenic alkoholu (sklenicí je míněno 0,5 l piva, 2dcl vína, 0,33 l alkopops, 4 cl destilátu) při jedné příležitosti. Pití nadměrných dávek alkoholu alespoň jednou v posledním měsíci uvedlo v roce 2015 celkem 41,9 % šestnáctiletých (47,4 % chlapců a 36,5 % dívek), opakované časté pití 5 a více sklenic, tj. pití nadměrných dávek alkoholu 3krát a častěji v posledních 30 dnech, pak uvedlo 12,1 % studentů (14,3 % chlapců a 10,1 % dívek) – tabulka 3.

TABULKA 3

Pití nadměrných dávek alkoholu (5 a více sklenic alkoholu) a výskyt opilosti v posledních 30 dnech, rok 2015, v %

Riziková konzumace alkoholu v posledních 30 dnech	Pití nadměrných dávek alkoholu			Opilost		
	Chlapci	Dívky	Celkem	Chlapci	Dívky	Celkem
Ani jednou	52,6	63,5	58,1	82,4	88,0	85,3
1-2krát	33,1	26,5	29,7	15,2	10,7	12,9
3-5krát	9,7	6,7	8,2	1,9	0,7	1,3
6-9krát	2,1	2,4	2,3	0,1	0,3	0,2
10 a vícekrát	2,4	1,0	1,7	0,3	0,2	0,2

Zkušenost s opilostí v posledních 12 měsících uvedlo 39,1 % studentů – dotazován byl stav, kdy měl respondent problémy s chůzí, mluvením, zvracel a/nebo si nepamatoval/a, co se stalo, nejedná se tedy o subjektivní pocit nebo veselejší náladu po požití alkoholu. Celkem 10,2 % studentů bylo takto opilych v posledním roce nejméně třikrát. Výskyt opilosti u chlapců i dívek je vyrovnaný (3krát a vícekrát v posledním roce se opilo 10,9 % chlapců a 9,3 % dívek). V posledních 30 dnech se alespoň jednou opilo 14,6 % šestnáctiletých, 1,7 % se opilo v posledním měsíci nejméně 3krát.

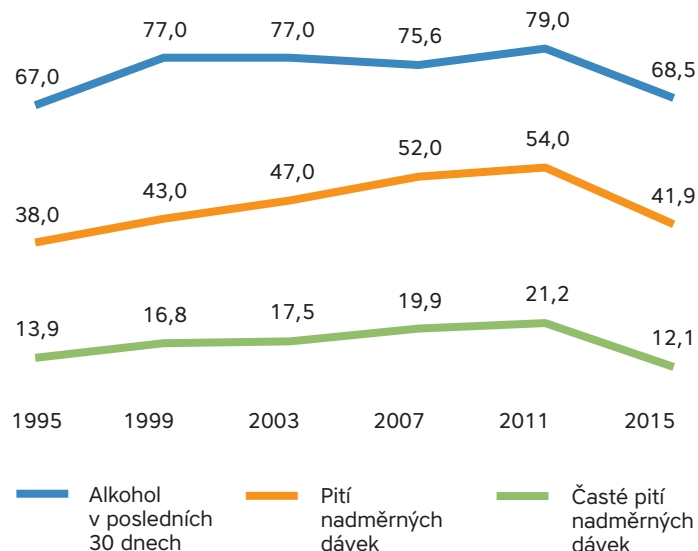
Ve srovnání s rokem 2011 došlo k výraznému poklesu uváděné konzumace alkoholu u 16letých, a to k poklesu jak u indikátoru prevalence zkušenosti s konzumací alkoholu v období posledních 12 měsíců a posledních 30 dnů, tak i u indikátorů rizikové konzumace alkoholu – graf 2. U všech sledovaných ukazatelů byl zaznamenán pokles u chlapců i u dívek, v případě časté konzumace alkoholu (6krát a častěji v posledních 30 dnech) došlo k poklesu u všech druhů alkoholických nápojů – graf 3. Preferovaným nápojem mezi 16 letými zůstává dlouhodobě pivo, za ním následují destiláty.

Věk první zkušenosti s kouřením a konzumací alkoholu

První zkušenost s kouřením cigaret mělo nejvíce studentů ve věku 13 a 14 let, často však byla uváděna i zkušenost získaná ve věku 9 nebo méně let (12 % studentů v letech 2007 a 2011). V roce 2015 výrazně poklesl podíl studentů se zkušeností s cigaretou do 9. roku věku (na 6,5 %), čímž se zvýšil průměrný věk první zkušenosti s kouřením na 12,6 roku. Zvýšil se i průměrný věk začátku denního kouření, a to na 14,1 roku – graf 4.

GRAF 2

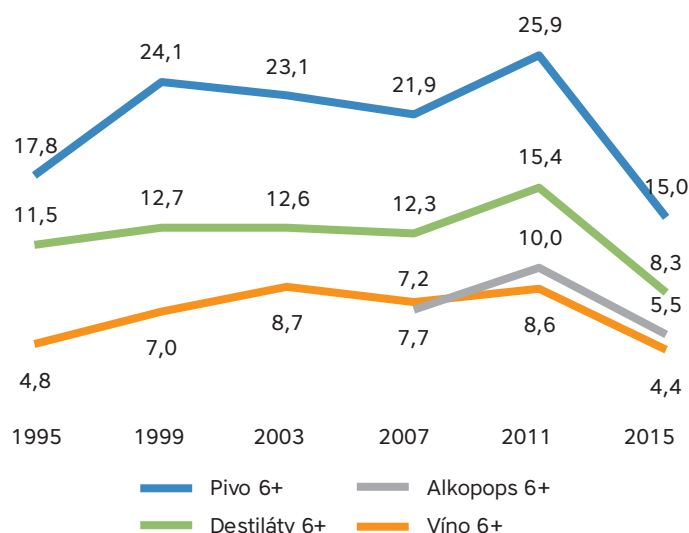
Vývoj prevalence konzumace alkoholu v posledních 30 dnech v letech 1995–2015, v %

Průměrný věk 1. zkušenosti s alkoholem (zjišťováno je vypití celé sklenice piva, vína, destilátů nebo alkopops, ne „ochutnání“ nebo vypití jednoho loku alkoholu) zůstává dlouhodobě na stejné úrovni – do 9. roku věku (včetně) mělo dlouhodobě zkušenost s alkoholem více než 20 % studentů. První zkušenost s opilostí získávají studenti nejčastěji ve věku 15 let, stále je však v ČR vysoký podíl těch, kteří opilost zažili před svými 15. narozeninami (25,6 %). Oproti předchozím vlnám studie

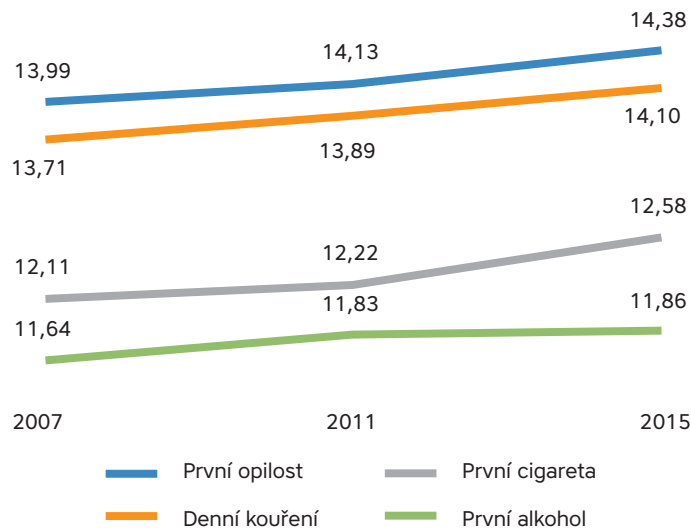
GRAF 3

Vývoj častého pití alkoholu podle druhu alkoholického nápoje v letech 1995–2015, v %

GRAF 4

Průměrný věk první zkušenosti s kouřením cigaret a konzumací alkoholu v letech 2007–2015, v %

došlo k poklesu výskytu opilosti před 15. rokem (v letech 2007 a 2011 mělo zkušenost s opilostí v tomto věku téměř 40 % studentů). Stejně jako v případě kouření dochází v posledních letech k nárůstu průměrného věku zkušeností s konzumací alkoholu.

Místo konzumace alkoholu v posledních 30 dnech

Mezi studenty, kteří uvedli konzumaci alkoholu v posledních 30 dnech, bylo dále zjišťováno, kde alkohol konzumovali. Téměř 3/4 dotázaných uvedly, že alkohol konzumovaly v hospodě, restauraci, baru nebo na diskotéce – nejčastěji šlo o pivo a destiláty, dívky často uváděly také konzumaci alkopops a vína – tabulka 4.

Podíl respondentů, kteří konzumují alkohol v restauracích, barech a na diskotékách zůstává v ČR dlouhodobě poměrně

TABULKA 4

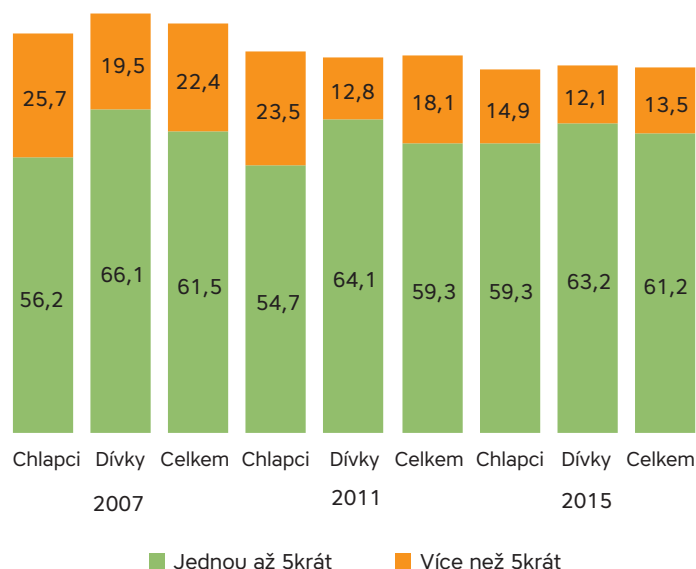
Konzumace alkoholu v restauraci, baru nebo na diskotéce podle pohlaví a druhu nápoje, rok 2015, v % z těch, co uvedli konzumaci alkoholu v posledních 30 dnech

Konzumace alkoholu v posledních 30 dnech	Chlapci	Dívky	Celkem
Alkohol celkem	74,2	75,3	74,7
Pivo	65,5	47,0	56,3
Cider	21,4	22,9	22,1
Alkopops	26,0	42,1	34,0
Víno	23,5	33,3	28,4
Destiláty	41,4	43,5	42,5

vysoký. Mezi lety 2007 a 2015 došlo k poklesu konzumace v provozovnách z 83,9 % na 74,7 %, k výraznějšímu poklesu došlo u podílu respondentů, kteří konzumovali alkohol v provozovnách pravidelně, tj. více než 5krát v posledních 30 dnech – graf 5.

GRAF 5

Frekvence konzumace alkoholu v restauraci, baru nebo na diskotéce v letech 2007–2015, v % z těch, co uvedli konzumaci alkoholu v posledních 30 dnech

Zkušenosti s užitím nelegálních drog

Celoživotní prevalence zkušeností s drogami

> Alespoň jednu zkušenost s užitím nelegální drogy v životě uvedlo v roce 2015 celkem 37,4 % dotázaných šestnáctiletých studentů. Nejčastěji se jednalo o konopné látky, tj. marihuanu nebo hašiš (36,8 % studentů), užití jiné nelegální drogy uvedlo celkem 7 % respondentů. Další v pořadí nejčastěji užitou nelegální drogou v populaci šestnáctiletých bylo v roce 2015 LSD a jiné halucinogeny (3,8 %), následované halucinogenními houbami (3,3 %), teprve poté následovaly zkušenosti s užitím extáze (2,7 %). Užití pervitinu v životě uvedlo 1,4 % dotázaných, stejně jako kokainu, zatímco heroin nebo jiné opiáty užilo méně než 1 % respondentů. Relativně rozšířené byly mezi studenty zkušenosti s užitím léků se sedativním účinkem bez doporučení lékaře (15,7 %) a čichání rozpouštědel (5,7 %). Zkušenost s anaboliky uvedlo 3,3 % dotázaných.

Poprvé byly v rámci studie ESPAD sledovány také nové psychoaktivní drogy (zkušenost s nimi mělo 6,5 % studentů) – jde o látky, které mají podobné účinky jako nelegální drogy, např. marihuana, extáze nebo halucinogeny, vyskytují se v různých formách (např. bylinné směsi, prášek, krystaly nebo tablety), pod různými názvy a jsou nejčastěji prodávány na internetu, příkladem jsou mephedron, penteron nebo MDPV.

Zkušenosti s užitím nelegálních drog u chlapců a dívek jsou vyrovnané, neprokázaly se statisticky významné rozdíly v míře prevalence užití podle pohlaví – tabulka 5.

TABULKA 5

Celoživotní prevalence užití vybraných nelegálních drog, rok 2015, v %

Celoživotní prevalence	Chlapci	Dívky	Celkem
Jakákoliv nelegální droga	36,7	38,1	37,4
Konopné látky	36,1	37,5	36,8
Jakákoliv nekonopná droga	7,2	6,7	7,0
Extáze	3,4	2,0	2,7
Pervitin	1,0	1,7	1,4
Amfetaminy	0,7	1,0	0,9
Heroin nebo jiné opiáty	1,0	0,4	0,7
LSD a jiné halucinogeny	3,6	4,0	3,8
Halucinogenní houby	3,6	3,0	3,3
Kokain	1,5	1,3	1,4
Crack	0,7	0,6	0,7
Sedativa	10,7	20,5	15,7
Těkavé látky	5,5	5,9	5,7
Anabolické steroidy	4,0	2,6	3,3
GHB	0,4	0,1	0,3
Injekční	0,4	0,8	0,7
Nové drogy	6,0	7,0	6,5

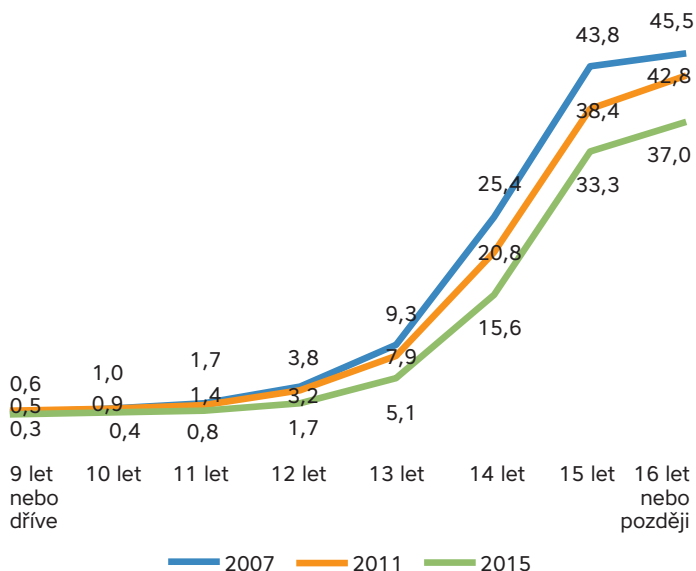
V případě konopných látek byla podrobněji analyzována také frekvence užití v životě – necelá polovina respondentů, kteří uvedli zkušenost s konopnými látkami, je užila v životě jen jednou nebo dvakrát (15,0 % všech studentů), zatímco větší

podíl z těch, co konopné látky užili, je užili v životě 3krát a vícekrát (21,9 % všech studentů).

Užití konopných látek s frekvencí 6krát a častěji v životě uvedlo v roce 2015 více než 14,4 % dotázaných. V tomto případě se již jedná o užívání, které nelze považovat za výjimečné či

GRAF 6

Podíl studentů se zkušeností s konopnými látkami podle věku v letech 2007–2015, v % (kumulativní podíl)

ojedinělé experimentování, ale současně ještě nemusí znamenat užívání problémové. Výskyt opakovaného užití konopných látek (6 a vícekrát v životě) je častější u chlapců (14,8 %) než u dívek (13,8 %).

První zkušenost s konopnými látkami získávají studenti nejčastěji ve věku 15 let. Dlouhodobě klesá podíl respondentů, kteří užili konopné látky před svými 15. narozeninami (z 25,4 % v roce 2007 na 15,6 % v roce 2015) – graf 6, a průměrný věk 1. zkušenosti s konopím se tak mírně zvyšuje (z 14,12 v roce 2007 na 14,45 v roce 2015).

Prevalence užití nelegálních drog v posledních 12 měsících a posledních 30 dnech

U většiny sledovaných nelegálních drog byla mezi studenty zjišťována také zkušenost v posledních 12 měsících a posledních 30 dnech. V posledním roce užilo některou ze sledovaných nelegálních drog celkem 27,0 % dotázaných, 13,4 % drogu užilo v posledních 30 dnech. V naprosté většině případů šlo o užití konopných látek – jinou než konopnou látku užilo v posledních 12 měsících 3,8 % dotázaných, v posledních 30 dnech pak 1,8 % studentů – tabulka 6.

Trendy v užívání nelegálních drog v letech 1995–2015

Mezi roky 1995 a 2003 byl sledován postupný výrazný nárůst zkušeností studentů s užitím nelegálních drog, a to především konopných látek – v roce 1995 uvedlo užití marihuany 22 % studentů, v roce 2003 již 44 % studentů, v roce 2007 byly zkušenosti studentů s marihuanou prakticky stejné jako při výzkumu v roce 2003 (45 %). V roce 2011 byl poprvé

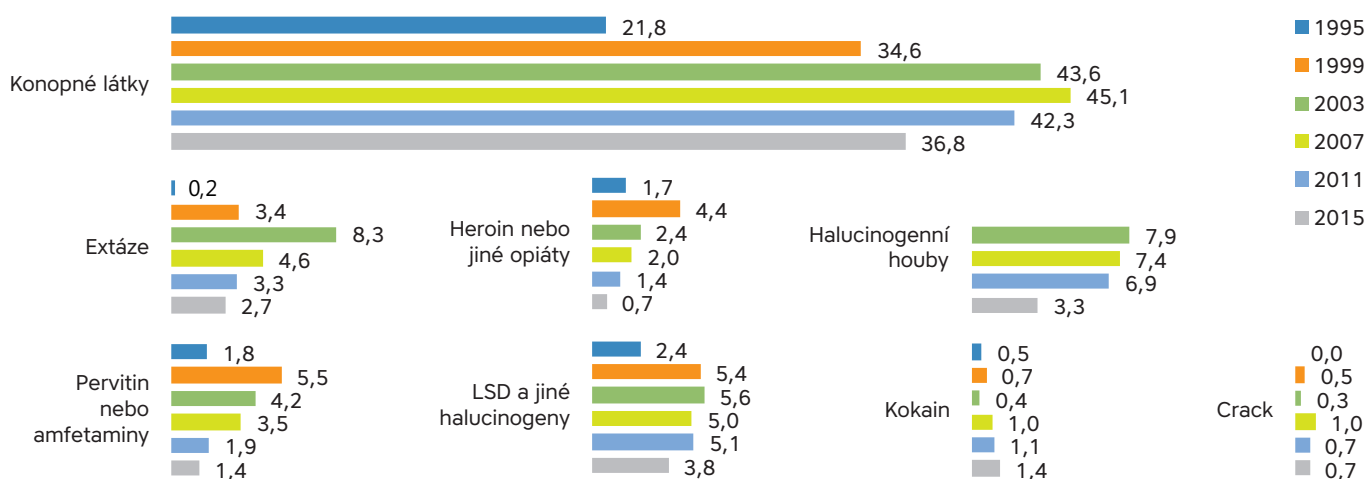
TABULKA 6

Prevalence užití nelegálních drog v posledních 12 měsících a posledních 30 dnech, rok 2015,

Prevalence užití	V posledních 12 měsících			V posledních 30 dnech		
	Chlapci	Dívky	Celkem	Chlapci	Dívky	Celkem
Jakákoliv nelegální droga	26,7	28,6	27,7	14,3	12,5	13,4
Konopné látky	25,8	28,2	27,0	13,5	12,2	12,8
Jakákoliv nekonopná droga	4,2	3,5	3,8	2,1	1,5	1,8
Extáze	1,9	1,6	1,7	0,8	0,4	0,6
Pervitin	0,7	0,9	0,8	0,4	0,4	0,4
Amfetaminy	0,4	0,3	0,4	0,3	0,1	0,2
LSD a jiné halucinogeny	1,7	1,7	1,7	0,8	0,9	0,8
Halucinogenní houby	1,2	1,0	1,1	0,4	0,3	0,4
Kokain	1,1	0,6	0,8	0,5	0,1	0,3
Těkavé látky	2,6	2,9	2,8	1,0	1,0	1,0

GRAF 7

Vývoj zkušeností s nelegálními drogami (celoživotní prevalence) v letech 1995–2015, v %

zaznamenán pokles na 42 % a tento trend dále pokračoval i v období 2011–2015 (pokles na 38 %). K poklesu prevalence užívání došlo i v případě ostatních nelegálních drog. V případě extáze je pokles patrný již od roku 2003, u dalších drog již od roku 1999 – graf 7.

Mezi lety 2007–2011 došlo k poklesu prevalence užívání konopných látek v životě u chlapců i u dívek, mezi lety 2011–2015 byl další pokles zaznamenán pouze u chlapců, zatímco u dívek se situace v posledních letech nijak nezměnila – graf 8. Ukazuje se tedy, že dříve pozorovaný vzorec, kdy vyšší výskyt užívání konopných látek vykazovali chlapci, se změnil a rozdíl mezi chlapci a dívkami se vyrovnaly.

Obdobné trendy u studentů celkem lze sledovat také v případě indikátorů prevalence užívání v posledních 12 měsících (graf 9) a prevalence užívání posledních 30 dnů.

Při bližším pohledu na změny ve frekvenci užívání konopných látek v horizontu posledních 12 měsíců je patrné, že podíl těch, kteří konopné látky užívali v posledním roce jednou nebo dvakrát, je dlouhodobě stabilní okolo 13 %, největší pokles je možné sledovat u opakovaného užívání (frekvence 6krát a častěji) – graf 10.

Zkušenosti s návykovými látkami podle typu školy

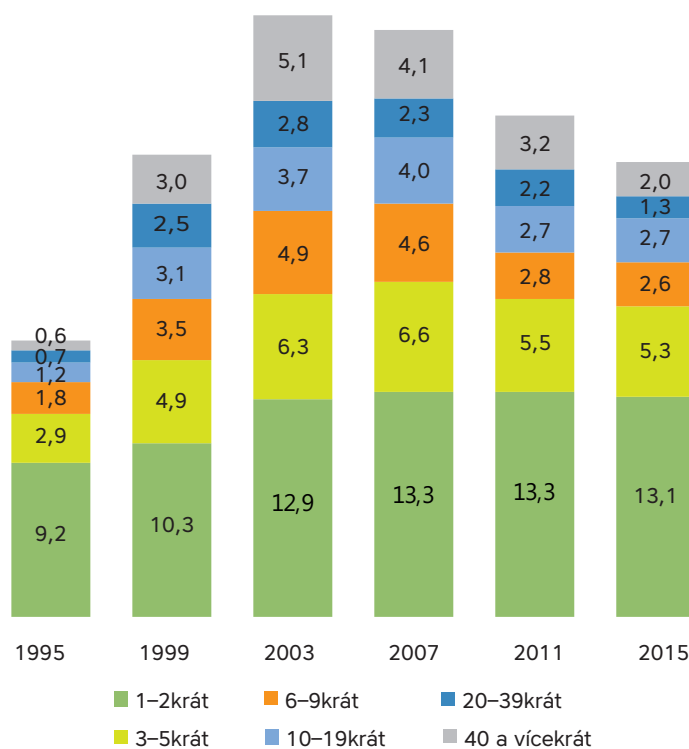
Studie ESPAD 2015 potvrdila již dříve sledované rozdíly mezi studenty s ohledem na typ studované školy. Vyšší výskyt kouření cigaret, včetně pravidelného denního kouření i silného ku-

řáctví, a to téměř dvojnásobně vyšší oproti svým vrstevníkům vykazovali studenti středních škol bez maturity a odborných učilišť – mezi nimi bylo 29,1 % denních kuřáků a téměř 10 % kouřilo denně 11 a více cigaret. Míra konzumace alkoholu v posledních 30 dnech se mezi studenty výrazně nelišila, studenti středních škol bez maturity a odborných učilišť však významně častěji uváděli rizikové formy pití alkoholu (časté pití nadměrných dávek a opilost). Vyšší výskyt zkušeností uváděli studenti středních škol bez maturity a odborných učilišť také v případě nelegálních drog – graf 12. Srovnání s předchozími vlnami studie ukázalo, že rozsah zkušeností s konopnými i nekonopnými látkami má klesající trend u studentů všech typů středních škol.

Studie mimo jiné ukázala významné rozdíly mezi 15–16letými studenty, kteří ještě navštěvují 9. třídy základních škol, a jejich vrstevníky na střední škole, a potvrdila tak i v literatuře často diskutovanou hypotézu, že pro rozvoj výskytu rizikového chování je přelomový právě přechod ze základní školy na školu střední, který je spojen s řadou faktorů, jako jsou působení nového kolektivu, rostoucí vliv vrstevníků na úkor rodiny, změny v trávení volného času apod. (Kabiček P., 2014, Pertold, 2016).

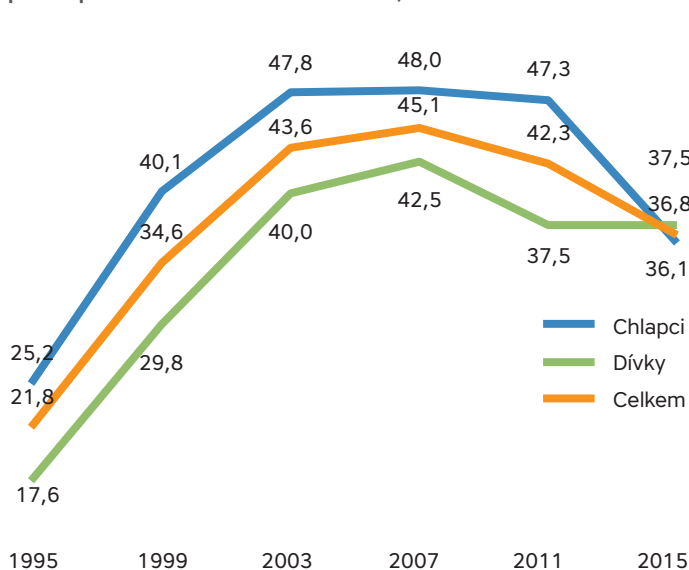
GRAF 10

Vývoj uváděné frekvence užívání konopných látek v posledních 12 měsících v letech 1995–2015, v %

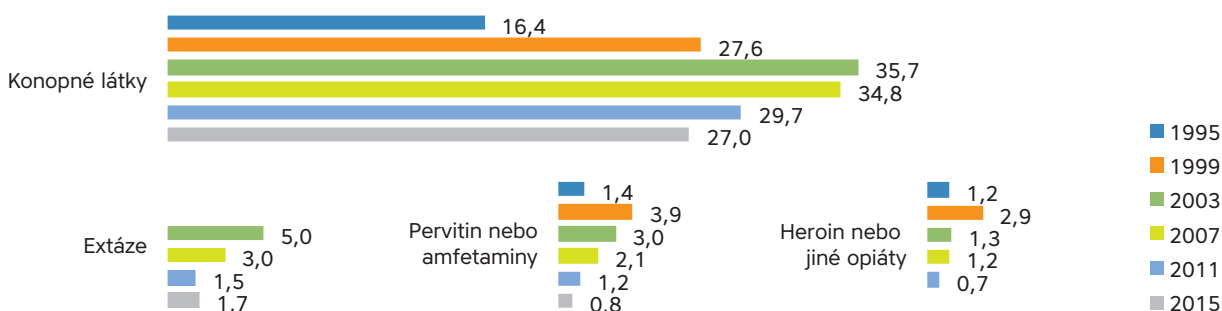
GRAF 8

Trendy ve zkušenosti s užitím konopných látek v životě podle pohlaví v letech 1995–2015, v %

GRAF 9

Vývoj aktuálních zkušeností s vybranými nelegálními drogami (v posledních 12 měsících) v letech 1995–2015, v %

Validizační studie 2016

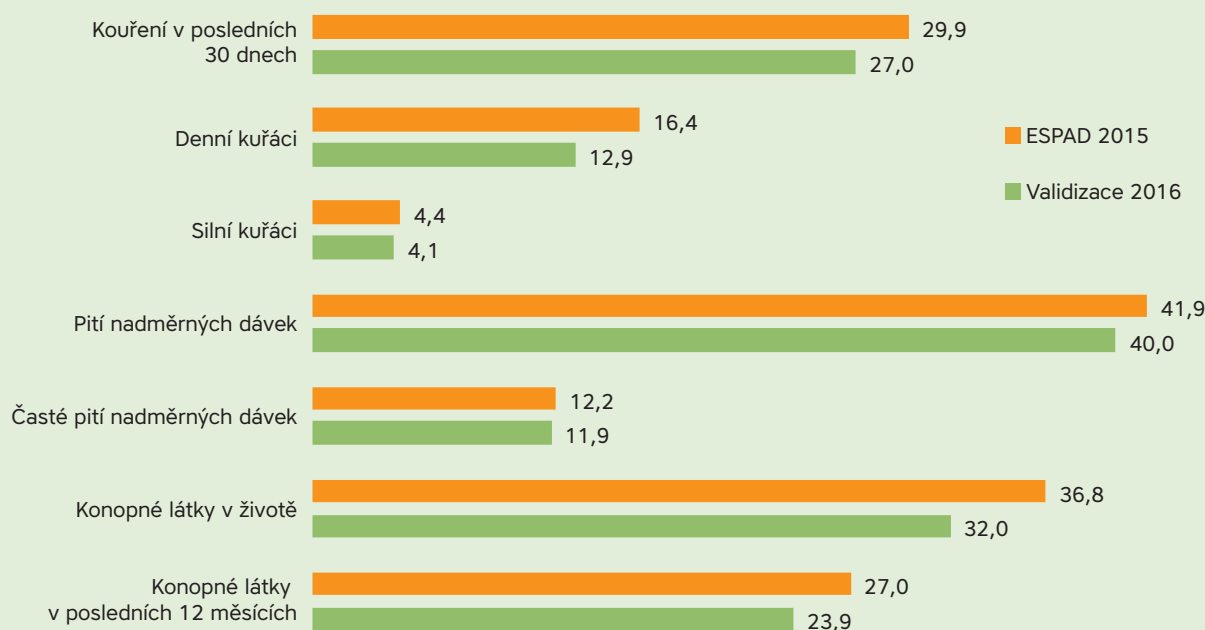
Na jaře 2016, tedy přibližně rok po sběrné fázi studie ESPAD 2015, byla s ohledem na poměrně překvapivé výsledky svědčící o výrazné změně trendů hlavních sledovaných indikátorů ve studii ESPAD provedena validizační studie, která použila reprezentativní výběr škol konstruovaný obdobně jako studie ESPAD 2015 a dotazník s otázkami ze studie ESPAD. Těto validizační studie se zúčastnilo celkem 115 škol (33 základních škol, 19 gymnázií, 37 středních škol s maturitou a 26 středních

odborných učilišť), soubor po čištění čítal celkem 5364 studentů, z toho 2471 narozených v r. 2000 (15–16letých).

Validizační studie v roce 2016 potvrdila výsledky zjištěné ve studii ESPAD 2015. Srovnání základních indikátorů poskytuje graf 11. Výsledky současně naznačují, že trend sledovaný v letech 2011–2015 dále pokračoval i v roce 2016 a pozorované změny jsou dlouhodobějšího charakteru.

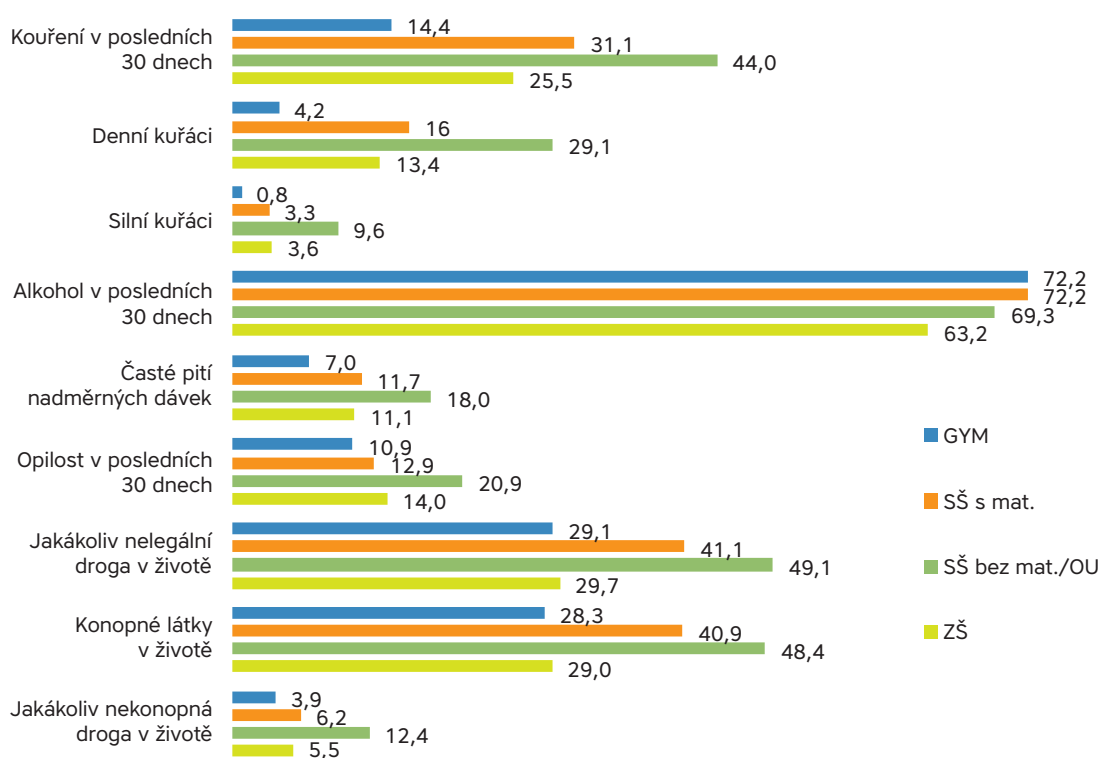
GRAF 11

Srovnání vybraných ukazatelů užívání návykových látek zjištěných ve studii ESPAD 2015 a ve validizační studii 2016, v %

GRAF 12

Vybrané ukazatele užívání návykových látek podle typu studované školy, rok 2015, v %

Dostupnost návykových látek a subjektivní vnímání rizik

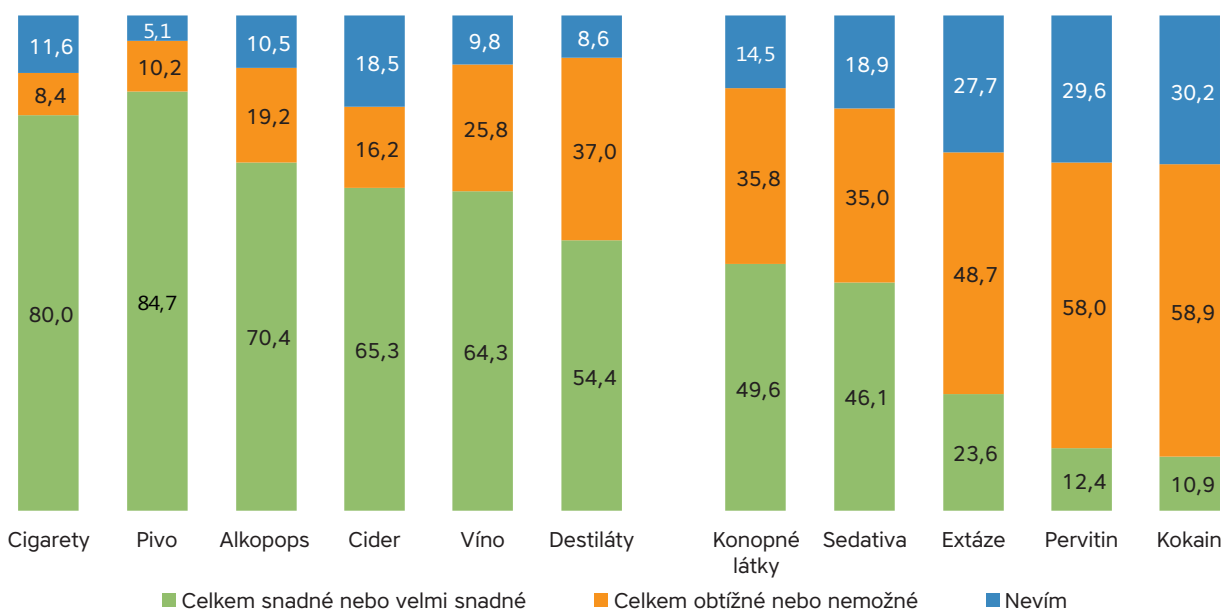
Dostupnost drog

> Subjektivně vnímaná dostupnost cigaret a alkoholu zůstává dlouhodobě vysoká, a to i přesto, že se jedná o látky, které by šestnáctiletým studentům neměly být volně dostupné. Cigarety nebo pivo si celkem snadno nebo velmi snadno dokáže obstarat více než 80 % studentů, více než polovina studentů by si snadno obstarala i jiný druh alkoholu. Polovina dotázaných by si dokázala snadno obstarat konopné látky a necelá polovina také léky se sedativním účinkem. Jako nejhůře dostupné uváděli studenti pervitin a kokain – graf 13.

V dlouhodobém horizontu se mírně snižuje subjektivně vnímaná dostupnost cigaret a jednotlivých druhů alkoholu s výjimkou destilátů, kdy byl sledován výrazný pokles ve vnímání dostupnosti mezi roky 2003 a 2007. Dostupnost konopných látek se snižuje již od roku 2007, což je zcela v souladu s trendy klesající prevalence zkušeností s užitím konopných látek. V případě pervitinu a extáze byl po předchozím poklesu subjektivně vnímané dostupnosti (u extáze od roku 2003 a u pervitinu od roku 1999) zaznamenán opětovný nárůst – graf 14.

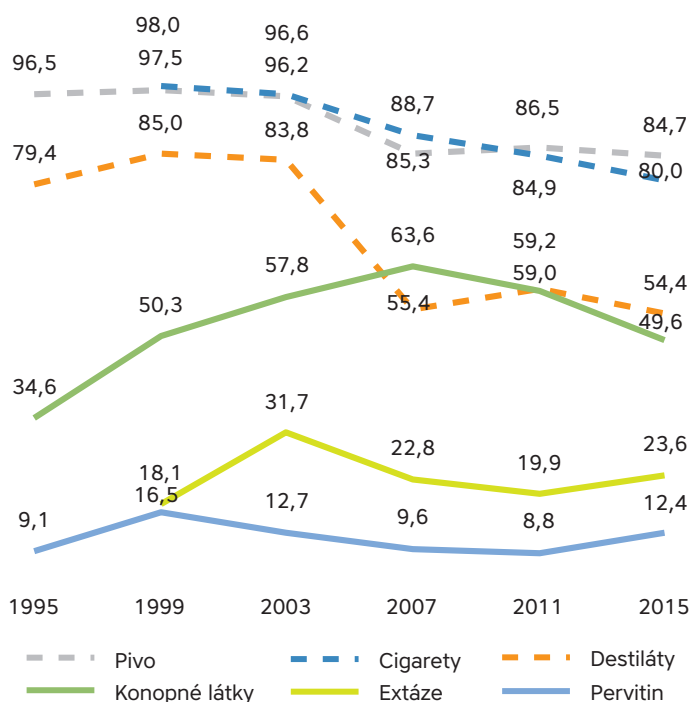
GRAF 13

Subjektivně vnímaná dostupnost návykových látek, rok 2015, v %

GRAF 14

Vývoj subjektivně vnímané dostupnosti vybraných nelegálních drog v letech 1995–2015, % odpovědí „celkem snadno“ a „velmi snadno“ dostupné

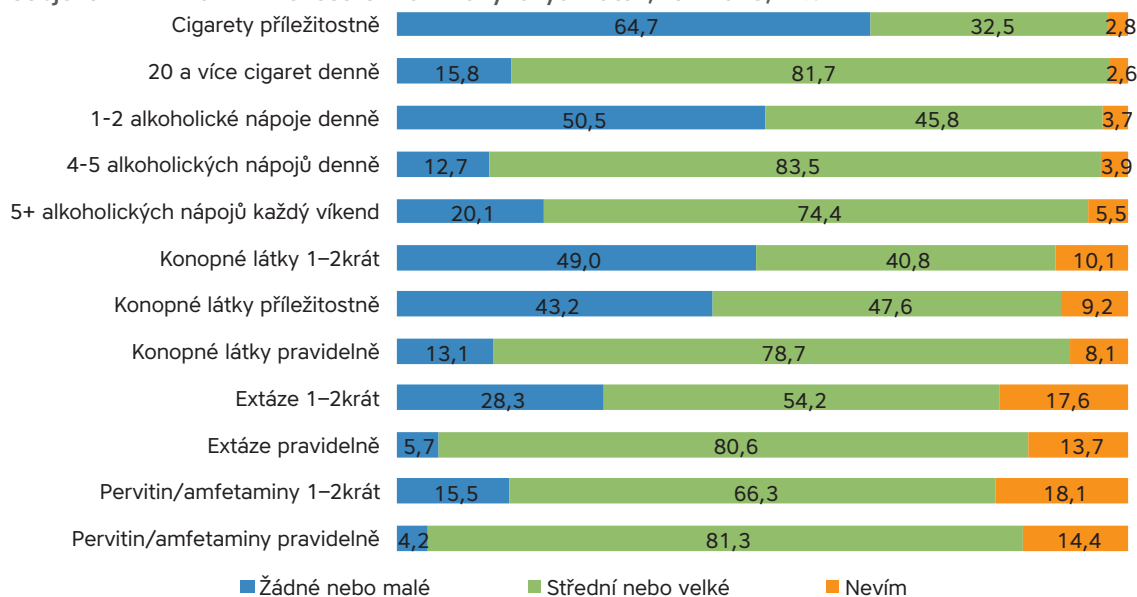
Vnímání rizik spojených s užíváním návykových látek

Příležitostné kouření cigaret a přiměřené pití alkoholu, stejně jako experimentální a příležitostné užívání konopných látek nepovažují čeští šestnáctiletí za příliš zdravotně rizikové. Pravidelné kouření a pravidelná konzumace alkoholu již jsou za rizikové považovány většinou studentů. Podle 49,0 % je bez rizik jednorázový experiment s konopnými látkami, jejich příležitostné užívání nemá téměř žádná rizika podle 43,2 %. Experiment s jinými než konopnými drogami je vnímán jako výrazně rizikovější, stejně jako pravidelné užívání drog – graf 15.

Výsledky studie ukázaly, že v dlouhodobém horizontu (od roku 2007) narůstá podíl respondentů, kteří vnímají zdravotní rizika spojená s intenzivním kouřením a intenzivní konzumací alkoholu. Na druhou stranu klesl podíl studentů, kteří považují za velké riziko experiment s konopnými látkami a pervitinem – graf 16.

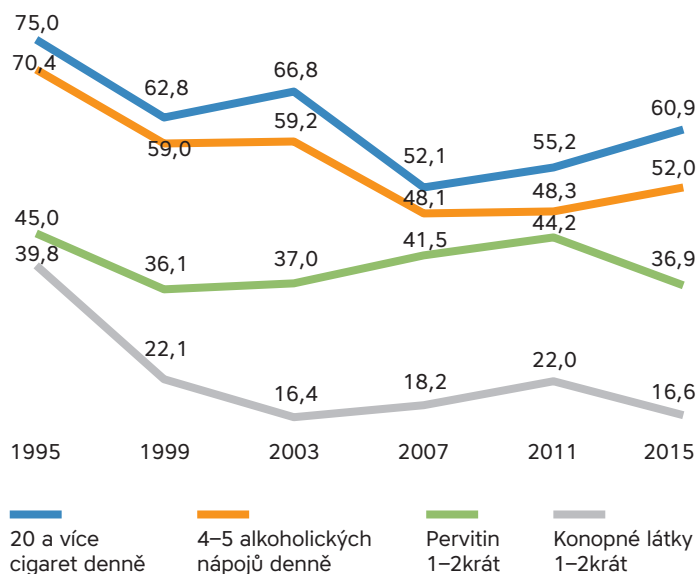
GRAF 15

Subjektivní vnímání rizikovosti užívání návykových látek, rok 2015, v %

GRAF 16

Vnímání rizikovosti vybraných látek v letech 1995–2015, % odpovědí „velké riziko“

zatímco mezi dívkami je téměř čtvrtina, která nehraje počítačové hry nikdy – graf 17. Naprostá většina šestnáctiletých (83,9 %) tráví denně čas surfování na internetu (82,3 % chlapců a 85,4 % dívek) – k nejčastějším aktivitám na internetu patří komunikace přes sociální sítě (např. Facebook, Twitter, Skype, WhatsApp), vyhledávání informací, stahování hudby a videí a hraní on-line her.

V běžný všední den tráví 41,5 % studentů na internetu 4 a více hodin, o víkendu dokonce 53,4 %, přičemž již trávení 2 a více hodin denně na internetu je považováno za nadměrné (Holstein et al., 2014) – graf 18. Samotní studenti často uvádějí, že mají pocit, že tráví příliš času na sociálních sítích (51,7 %) a hraním on-line her na počítači, tabletu nebo mobilním telefonu (22,0 %). Relativně vysoký je i podíl studentů, kteří uvedli, že se čas trávený na sociálních sítích a hraním on-line her nelíbí jejich rodičům (36,8 %, resp. 20,2 % studentů).

Gambling – hraní her o peníze

Celkem 9,1 % studentů uvedlo, že v posledních 12 měsících hrálo hazardní hry, tj. hrálo o peníze (15,3 % chlapců a 3,1 % dívek), třetina z nich hrála o peníze s frekvencí dvakrát týdně nebo častěji. Mezi studenty bylo více

Gaming a gambling

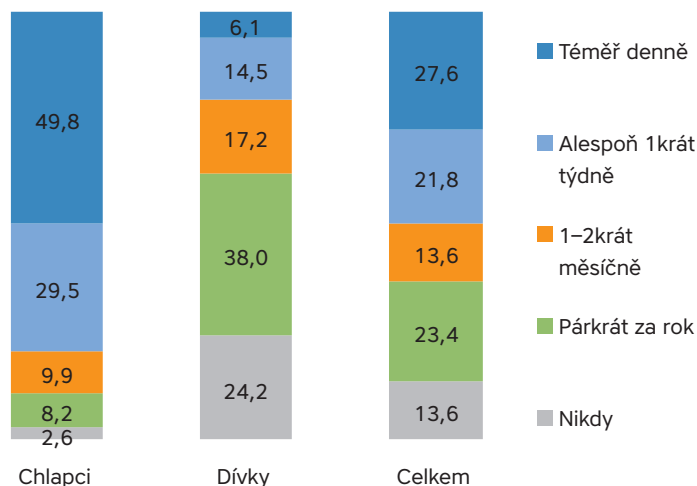
> Dotazník v roce 2015 pokrýval kromě oblasti užívání legálních a nelegálních drog nově také modul zaměřený na hraní počítačových her, hraní hazardních her a internetových aktivit, který obsahoval celkem 13 otázek. Součástí dotazníku byly také dvě 3položkové škály zaměřené na subjektivní vnímání problémů spojených s trávením času na sociálních sítích a s trávením času hraním počítačových her (Holstein et al., 2014) a 2 screeningové nástroje zaměřené na odhad problémového hraní, tzv. škálu Lie/bet (Johnson et al., 1997) a škálu CSPG (Consumption Screen for Problem Gambling) (Rockloff, 2012).

Gaming – hraní počítačových her a internetové aktivity

Celkem 27,6 % studentů tráví denně nebo téměř denně čas hraním počítačových her, častěji se jedná o chlapce (49,8 %),

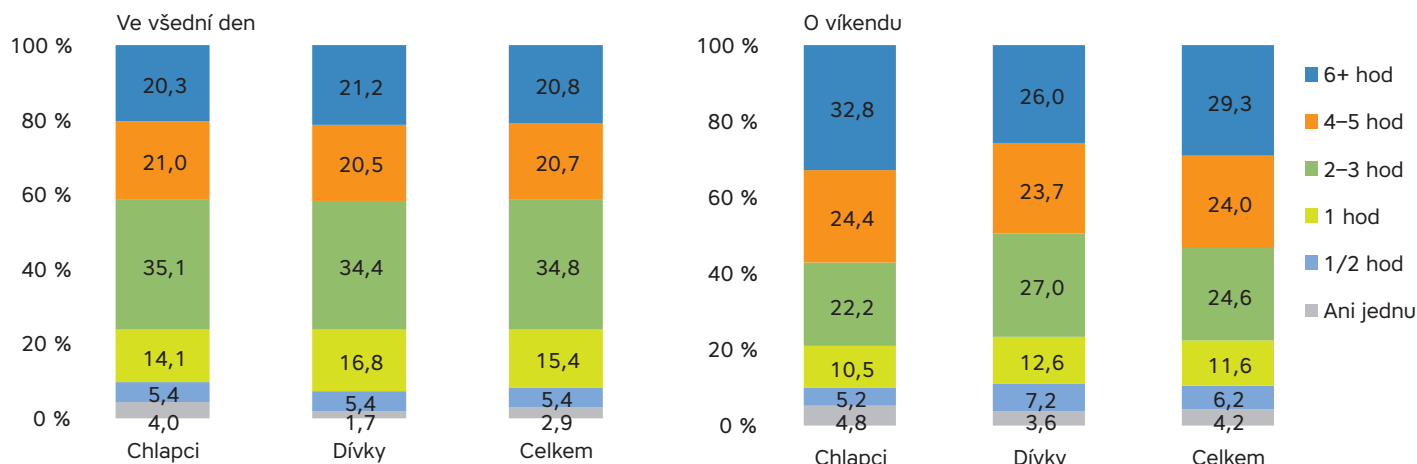
GRAF 17

Obvyklá frekvence hraní počítačových her, rok 2015, v %

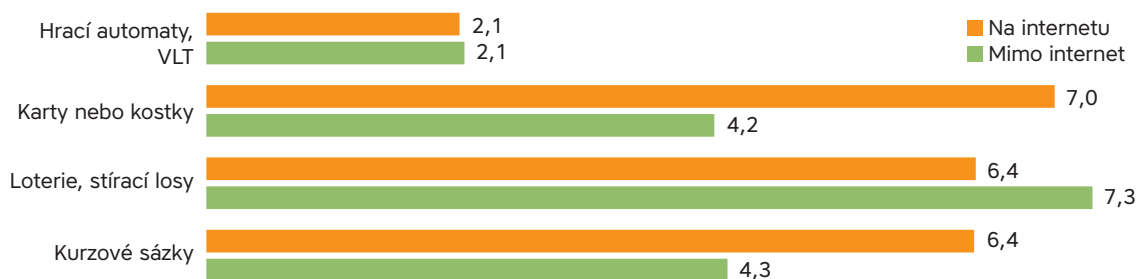
GRAF 18

Počet hodin trávených na internetu ve všední den a o víkendu, rok 2015, v %

GRAF 19

Prevalence hraní jednotlivých typů her na internetu a mimo internet v posledních 12 měsících, rok 2015, v %

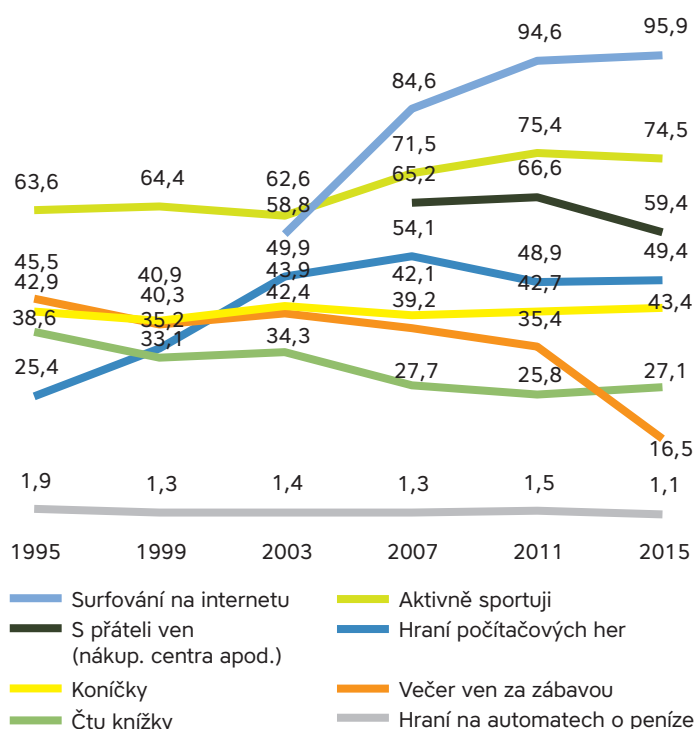

vyhledávané hraní her o peníze na internetu (nejčastěji šlo o karty nebo kostky a kurzové sázky), mimo internet převládaly mezi studenty loterie – graf 19. Hraní na zařízeních typu automaty uvedlo v posledních 12 měsících 2,1 % dotázaných (shodně na internetu i mimo internet).

V riziku problémového hráčství podle škály Lie/bet (Johnson et al., 1997) se nacházelo odhadem 2,7 % studentů, kteří v posledních 12 měsících hráli hazardní hry, což v přepočtu na věkovou skupinu 15–19letých činí přibližně 13 tis. osob. Z nich celkem 2,1 % spadalo do kategorie mírného rizika a 0,6 % do kategorie vysokého rizika v souvislosti s hraním hazardních her (Mravčík et al., 2016). Z hlediska vlivu kolektivu bylo zvýšené riziko vzniku problémového hráčství patrné v kolektivech s převahou chlapců, na odborných učilištích a ve třídách s vysokou mírou záškoláctví, naopak třídy na základních školách a převážně dívčí třídy na gymnáziích a maturitních oborech středních škol se jeví jako méně rizikové (Špolc, 2016).

GRAF 20

Obvyklé trávení volného času – frekvence 1 týdně a častěji, rok 2015, v %

Trávení volného času

> Součástí dotazníku byl stejně jako ve všech předchozích vlnách studie ESPAD blok otázek zaměřených na způsob trávení volného času respondentů, který umožňuje dlouhodobě sledovat trendy. Ukázalo se, že podíl šestnáctiletých studentů, kteří se ve volném čase věnují čtení knížek, koníčkům a aktivně sportují, je relativně stabilní, od roku 2003 se prakticky nezměnil ani podíl studentů, kteří ve volném čase hrají počítačové hry. V souvislosti s rozvojem internetu se od roku 2003 výrazně zvýšil podíl dospívajících, kteří tráví volný čas surfaváním na internetu, oproti roku 2011 došlo k poklesu podílu studentů, kteří tráví volný čas s přáteli chozením venku jen tak pro zábavu (po nákupních centrech, po ulici nebo tráví čas v parku, na hřištích apod.), a dále také k výraznému poklesu u chození večer ven za zábavou, tj. na večírky, diskotéky nebo do kavárny – graf 20.

Mezinárodní srovnání

> V evropském kontextu vykazují čeští šestnáctiletí nadprůměrný výskyt rizikového chování, zejména co se týče celoživotních zkušeností s užitím legálních a nelegálních drog. Na předních místech jsou čeští studenti v prevalenci kouření cigaret a konzumace alkoholu v posledních 30 dnech a řadí se na přední příčky zejména ve zkušenosti s legálními látkami ve věku do 13 let. Co se týče rizikových forem konzumace, patří čeští studenti do první desítky zemí u denního a silného kuřáctví a do druhé desítky u konzumace nadměrných dávek alkoholu a průměrného množství vypitého alkoholu při poslední příležitosti – tabulka 7.

V oblasti nelegálních drog drží čeští šestnáctiletí prvenství ve zkušenostech s užitím konopných látek v životě i prevalenci jejich užívání v posledních 12 měsících. V případě zkušenosti s užitím jiných než konopných drog vykazují čeští studenti míry prevalence srovnatelné s průměrem evropských zemí.

Přesto, že v ČR došlo v posledních letech k výraznému poklesu prevalence kouření, konzumace alkoholu a užívání konopných látek, zůstává ČR stále vysoko nad evropským průměrem – graf 21.

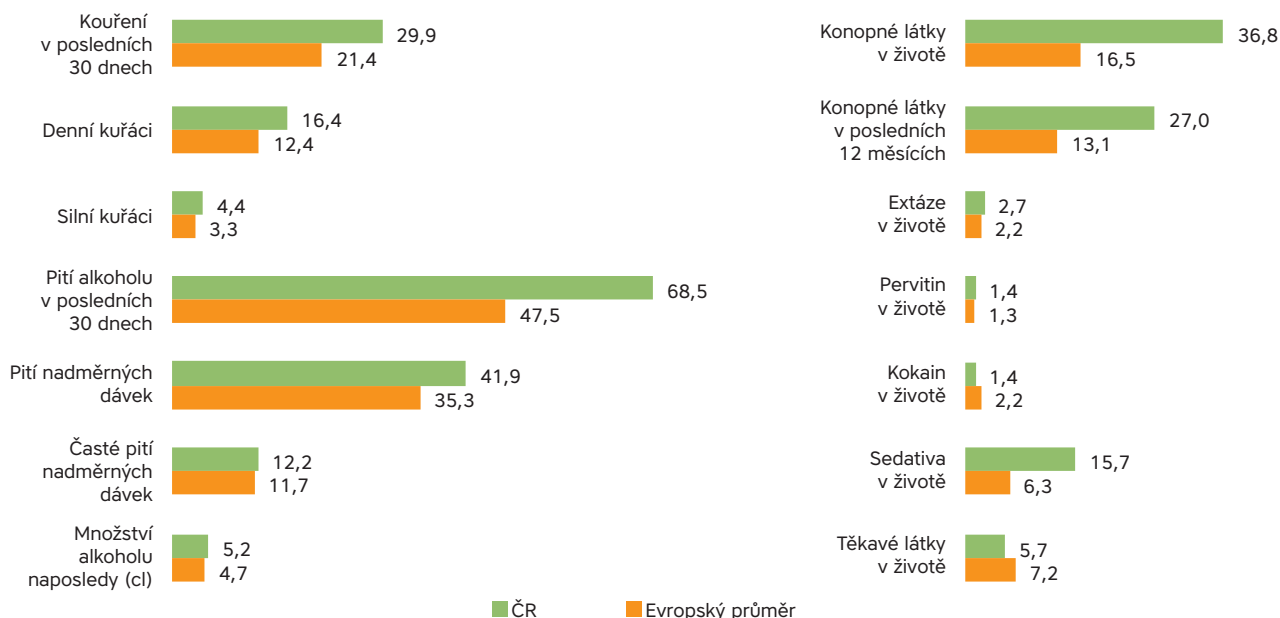
TABULKA 7

Rozsah užívání návykových látek v ČR a Evropě podle pohlaví, rok 2015, v %

Ukazatel	ČR			Evropský průměr			Pořadí ČR v Evropě
	Chlapci	Dívky	Celkem	Chlapci	Dívky	Celkem	
Kouření v posledních 30 dnech	27,4	32,2	29,9	21,6	21,2	21,4	6
Denní kuřáci	15,4	17,4	16,4	13,4	11,5	12,4	9
Silní kuřáci	4,3	4,5	4,4	4,0	2,7	3,3	9
Kouření do 13 let věku	45,2	40,3	42,7	26,7	20,0	23,3	4
Pití alkoholu v posledních 30 dnech	69,9	67,0	68,5	49,3	45,8	47,5	2
Pití nadměrných dávek	47,3	36,6	41,9	37,7	32,9	35,3	11
Časté pití nadměrných dávek	14,2	10,1	12,2	13,3	10,0	11,7	14
Množství alkoholu naposledy (cl etanolu)	5,9	4,5	5,2	5,2	4,2	4,7	11
Pití alkoholu do 13 let věku	71,7	65,2	68,4	51,6	42,9	47,2	2
Konopné látky v životě	36,1	37,5	36,8	19,1	13,9	16,5	1
Konopné látky v posledních 12 měsících	25,8	28,2	27,0	15,0	11,1	13,1	1
Konopné látky do 13 let věku	5,4	4,9	5,1	3,9	2,3	3,1	5
Extáze v životě	3,4	2,0	2,7	2,7	1,8	2,2	27
Pervitin v životě	1,0	1,7	1,4	1,7	1,0	1,3	14
Kokain v životě	1,5	1,3	1,4	2,5	1,8	2,2	28
Sedativa v životě	10,7	20,5	15,7	4,8	7,8	6,3	2
Těkavé látky v životě	5,5	5,9	5,7	7,2	7,2	7,2	21

GRAF 21

Rozsah užívání návykových látek mezi českými studenty ve srovnání s evropským průměrem, rok 2015, v %

Interpretace aktuálních trendů

Výsledky studie ESPAD 2015 naznačují zřetelný pokles výskytu rizikového užívání návykových látek u české mládeže. K významnému poklesu došlo u pravidelného a denního kouření, u časté konzumace vysokých dávek alkoholu i v aktuálních zkušenostech se všemi nelegálními drogami. Tento pokles následoval u většiny sledovaných indikátorů po dlouhém období nárůstu a rovněž u většiny indikátorů jejich hodnoty klesly pod či na úroveň r. 1995 nebo se jí přiblížily. Údaje svědčící o tomto trendu je možné považovat za věrohodné, byly potvrzeny replikací šetření v roce 2016. Příčiny těchto pozitivních trendů nelze dostatečně vysvětlit jen na základě výsledků průřezového šetření a je zřejmé, že musí probíhat další výzkum, který by mohl vysvětlit změny v chování a postojích mládeže.

V současné chvíli lze uvažovat o následujících faktorech, které s vývojem rizikového chování mohou souviset:

- > Jde o obecný trend mezi mládeží v ČR, který potvrzují další rozsáhlé studie realizované v posledních letech. Např. studie HBSC 2014 poukázala na to, že ve srovnání s předchozí vlnou studie realizovanou v r. 2010 byl zaznamenán pokles výskytu pravidelného kouření, pravidelné konzumace alkoholu i pokles zkušeností s užitím konopných látek (z 31 % v r. 2010 na 24 % v r. 2014).
- > Jde o obecný trend, který není specifický jen pro mládež v ČR – obdobné změny ve vývoji rizikového chování byly zaznamenány v řadě evropských zemí. Ve většině evropských zemí byl zaznamenán pokles výskytu kouření (včetně denního kuřáctví) i pokles konzumace alkoholu na hodnoty nižší než v roce 1995 – v některých zemích však k poklesu docházelo již v předchozím období, pravděpodobně v důsledku zaváděných opatření v oblasti kouření a alkoholu. Velmi podobné trendy pozoruje i sousední Slovensko.
- > V čase dochází k vyrovnávání zkušeností mezi pohlavími – zatímco v 90. letech 20. století byl výskyt rizikového chování, včetně užívání návykových látek, vyšší u chlapců, postupně dochází k vyrovnávání rozdílů mezi pohlavími. Tento trend je dlouhodobě patrný zejména u kouření cigaret, aktuálně např. u užívání konopných drog, a opět jde o globální trend spojený mimo jiné s emancipací žen.
- > V posledních letech dochází ke změnám v trávení volného času mládeže zejména ve spojení s používáním internetu a sociálních sítí. Děti chodí méně ven, více času tráví ve virtuálním prostoru, resp. doma, kde je nižší pravděpodobnost užívání legálních i nelegálních drog. Na druhou stranu se v souvislosti s trávením času na internetu, počítači či chytrém telefonu objevují jiná rizika (pokles pohybové aktivity atd.).
- > Dochází k (přirozené) změně životního stylu mládeže. Mladí lidé také pod vlivem informací a postojů sdílejších ve virtuálním prostoru více dbají o své zdraví, o svůj vzhled a svou „pověst“. Kouření, pití alkoholu nebo užívání drog přestalo být pro mládež přitažlivé. Sociální sítě představují riziko rozšíření zprávy o nevhodném či nepřijatelném chování (např. fotografie s cigaretou nebo ve stavu opilosti apod.).
- > Informace o výskytu a řešení různých forem rizikového chování na školách ukazují, že v posledních letech dochází k poklesu míry problémů spojených s kouřením, alkoholem i nelegálními drogami, naopak k nárůstu dochází u agrese, šikany a zejména kyberšikany, což má souvislost právě s používáním nových technologií.
- > Zvyšuje se dohled a kontrola ze strany rodičů. Částečně je to spojeno opět s komunikačními technologiemi, neboť každý adolescent má mobilní telefon a pro rodiče je bezprostředně dosažitelný. Volný čas dětí je více strukturován a organizován, přičemž míra kontroly a organizovanosti je do značné míry podmíněna socioekonomickým prostředím a statutem rodiny. Zde je rovněž možno hledat příčiny rozdílů mezi různými typy škol, tj. mezi odbornými učilišti na jedné a gymnázii na druhé straně.
- > Jak vyplývá ze samotné studie ESPAD, dochází k posunu prvních zkušeností, experimentování i intenzivních forem konzumace návykových látek do vyššího věku. Je otázka, zda tato nižší míra užívání přetrvá s rostoucím věkem nebo zda jde pouze o zpoždění a zkušenosti budou získány o několik měsíců či let později v nezměněné (nebo dokonce vyšší) míře. Pokles míry užívání podobný tomu ve studii ESPAD totiž nebyl v ČR (dosud) pozorován ve studiích na dospělé populaci, resp. ve věkové skupině mladých dospělých ve věku do 25 nebo do 35 let. Již samotný posun zkušeností s užíváním návykových látek do vyššího věku by však byl pozitivním faktorem, neboť snižuje rizika rozvoje problémového užívání návykových látek.
- > Pravděpodobně se projeví pozitivní dopady realizace preventivních programů a dalších opatření protidrogové politiky. A to i přesto, že prevence je dlouhodobě nejméně financovanou součástí protidrogové politiky a realizace preventivních programů v praxi se potýká s nedostatkem zdrojů. V posledních letech nebyla realizována ani žádná viditelná (mediální) kampaň, a to ani celospolečenská ani zaměřená na populaci dětí či mládeže. Přesto je pravděpodobné, že školský systém prevence rizikového chování budovaný od konce 90. let minulého století přináší své výsledky – každá základní a střední škola musí mít zformulován tzv. minimální preventivní program, školního metodika prevence, ve školách působí v oblasti prevence řada externích programů, jejichž kvalita roste, metodickou podporu školám zajišťují metodici prevence v pedagogicko-psychologických poradnách, na krajské úrovni působí krajské školští koordinátoři prevence atd.

Zdroje informací

CSÉMY, L., CHOMYNOVÁ, P. & SADÍLEK, P. 2009. Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD). Výsledky průzkumu v České republice v roce 2007, Praha, Úřad vlády ČR.

CSÉMY, L., LEJČKOVÁ, P., SADÍLEK, P. & SOVINOVÁ, H. 2006. Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD). Výsledky průzkumu v České republice v roce 2003, Praha, Úřad vlády České republiky.

HIBELL, B. 2013. The 2012 ESPAD Impact Survey. Lisbon: EMCDDA.

HIBELL, B. 2014. Overview of the ESPAD Project: Background, Methodology and Organisation. The ESPAD Handbook, Section 2. Lisbon: EMCDDA.

HIBELL, B., ANDERSSON, B., AHLSTRÖM, S., BALAKIREVA, O., BJARNASON, T., KOKKEVI, A. & MORGAN, M. 2000. The 1999 ESPAD Report. Alcohol and Other Drug Use Among Students in 30 European Countries. Stockholm: The Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs (CAN) and the Pompidou Group at the Council of Europe.

HIBELL, B., ANDERSSON, B., BJARNASON, T., AHLSTRÖM, S., BALAKIREVA, O., KOKKEVI, A. & MORGAN, M. 2004. The ESPAD Report 2003. Alcohol and Other Drug Use Among Students in 35 European Countries. Stockholm: The Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs (CAN) and The Pompidou Group at the Council of Europe.

HIBELL, B., ANDERSSON, B., BJARNASON, T., KOKKEVI, A., MORGAN, M. & NARUSK, A. 1997. The 1995 ESPAD Report. Alcohol and Other Drug Use Among Students in 26 European Countries. Stockholm: The Swedish Council for Information on Other Drugs (CAN) and the Pompidou Group at the Council of Europe.

HIBELL, B., GUTTORMSSON, U., AHLSTRÖM, S., BALAKIREVA, O., BJARNASSON, T., KOKKEVI, A. & KRAUS, L. 2009. The 2007 ESPAD Report: Substance Use Among Students in 35 European Countries. Stockholm, Sweden: The Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs.

HIBELL, B., GUTTORMSSON, U., AHLSTRÖM, S., BJARNASON, T., KOKKEVI, A. & KRAUS, L. 2012. The 2011 ESPAD Report. Substance Use Among Students in 36 European Countries. Stockholm: Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs (CAN).

HOLSTEIN, B., PEDERSEN, T. P., BENDTSEN, P., MADSEN, K. R., MEILSTRUP, C. R., NIELSEN, L. & RASMUSSEN, M. 2014. Perceived Problems with Computer Gaming and Internet Use Among Adolescents: Measurement Tool for Non-clinical Survey Studies. *BMC Public Health*, 14, 361.

CHOMYNOVÁ, P., CSÉMY, L., GROLMUSOVÁ, L. & SADÍLEK, P. 2014. Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD): Výsledky průzkumu v České republice v roce 2011. Praha: Úřad vlády České republiky.

JOHNSON, E. E., HAMER, R., NORA, R. M., TAN, B., EISENSTEIN, N. & ENGELHART, C. 1997. The Lie/Bet Questionnaire for screening pathological gamblers. *Psychol Rep*, 80, 83-8.

KABÍČEK P., CSÉMY L., HAMANOVÁ J., A KOL., 2014. Rizikové chování v dospívání a jeho vztah ke zdraví, Praha, Nakladatelství Triton.

MRAVČÍK, V., ROUS, Z., TION LEŠTINOVÁ, Z., DRBOHLAVOVÁ, B., CHOMYNOVÁ, P., GROHMANNOVÁ, K., JANÍKOVÁ, B. & VLACH, T. 2016. Výroční zpráva o hazardním hraní v České republice v roce 2015. Praha: Úřad vlády České republiky.

PERTOLD, F. 2016. Přejít na střední školu, pití alkoholu a vliv vrstevníků na kouření mládeže. Praha: Národohospodářský ústav AV ČR.

ROCKLOFF, M. J. 2012. Validation of the Consumption Screen for Problem Gambling (CSPG). *J Gambl Stud*, 28, 207–216.

ŠPOLC, M. 2016. Analýza souvislostí rizikového hráčství mladistvých na úrovni tříd – předběžné závěry ze studie ESPAD 2015. Praha.

Databáze ESPAD pro studijní a výzkumné účely

Realizátoři studie ESPAD nabízejí studentům, odborníkům a dalším zájemcům možnost zdarma využít databáze získané v předchozích vlnách studie ESPAD (z let 2003, 2007 a 2011) pro studijní a výzkumné účely po uzavření dohody o poskytnutí dat. Databáze neobsahuje žádné identifikační údaje respondentů ani konkrétních škol. Zájemci se mohou obracet na koordinátory studie (chomynova.pavla@vlada.cz).

Poděkování

Velké poděkování za pomoc a spolupráci při realizaci studie ESPAD v České republice v r. 2015 i při následné realizaci validizační studie v r. 2016 patří všem vybraným základním a středním školám, které byly ochotny se do studie zapojit. Velký dík patří především 15 školám, které se ochotně zapojily do sběru dat v obou studiích. Všem účastníkům se školám, které se do studie v roce 2015 zapojily, bude po vydání zaslána souhrnná analýza studie jako v předchozích vlnách studie.

Národní monitorovací
středisko pro drogy
a závislosti

OZNÁMENÍ / ODKAZY

Informace o drogové situaci a o situaci v oblasti hazardního hraní v ČR <http://www.drogy-info.cz/>.

Veškeré publikace vydané Národním monitorovacím střediskem pro drogy a závislosti, včetně všech čísel Zaošťreno, jsou v elektronické podobě ke stažení na <http://www.drogy-info.cz/index.php/publikace>. Případné objednávky tištěných publikací zasílejte na e-mail: grygarova.marketa@vlada.cz.

Mapa pomoci

<http://www.drogy-info.cz/index.php/map/> – změny kontaktních údajů zasílejte na e-mail: grygarova.marketa@vlada.cz.

Kalendář akcí

<http://www.drogy-info.cz/index.php/calendar/> – informace o vzdělávacích akcích a seminářích v adiktologii nebo zajímavých pro obor adiktologie, které je možno v kalendáři zveřejnit, zasílejte na e-mail: grygarova.marketa@vlada.cz.

Reedice projektu „Když musíš, tak musíš“

DVD s 6 dokumentárními filmy o drogách – objednávky zasílejte na e-mail: grygarova.marketa@vlada.cz.

Aplikace UniData a PrevData k evidenci klientů a intervencí v drogových službách včetně uživatelské podpory

<http://www.drogoesluzby.cz/>.

Monitoring médií na drogy-info.cz

<http://www.drogy-info.cz/index.php/info/monitor>.

Internetová stránka Evropského monitorovacího centra pro drogy a drogovou závislost

<http://www.emcdda.europa.eu/>.

Evropská zpráva o drogách EMCDDA

<http://www.emcdda.europa.eu/edr2015>.

Národní stránky na podporu odvykání kouření

<http://www.koureni-zabiji.cz/>.

Národní linka pro odvykání kouření 800 35 00 00.